

JUOZAS ŽILIONIS

Vilniaus pedagoginis universitetas

AVICENNA: SIELOS ANATOMIJA

Avicenna: Anatomy of Soul

SUMMARY

The article considers the concept of human soul as it is presented in the works of Avicenna. In proving the existence of the soul, Avicenna relies exclusively on the teaching of Aristotle but, explaining the mechanism of its functioning, he employs some Neo-Platonist ideas as well. The article focuses attention mainly on the anatomy of human soul and its intellectual activity. Thinking, as intellectual activity of the soul, exalts human beings above animals and relates with the separated substances. By means of this relation Avicenna intends to show, that the origins of human intellectual activity belongs to the external principle that is to the tenth intelligence or to active intellect. This active intellect, giving forms to the human soul, enables him to understand better the fundamental structure of the world and himself. In his epistemology, Avicenna preserves the spirituality of human soul and relates it to intellectual work and creativity.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama Avicennos išdėstyta sielos samprata, atskleidžiamos jos rūšys ir galios. Sielos buvimas įrodomas remiantis Aristotelio mokymu, o jos funkcionavimo mechanizmas siejamas ne tik su Aristotelio, bet ir neoplatonikų idėjomis. Straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas žmogaus sielos anatomijai ir jos intelektinei veiklai. Mąstymas, kaip intelektinė sielos veikla, išskiria žmogų iš kitų gyvų būtybių ir susieja jį su atskirtosiomis inteligencijomis. Tokia sąsaja Avicenna siekia atskleisti, kad žmogaus intelektinės veiklos ištakos slypi išoriniame pradmenyje – dešimtojoje inteligencijoje, arba veikiančiame intelekto. Veikiantysis intelektas, teikdamas žmogaus sielai formas, leidžia jam giliau pažinti pasaulio sanklodą ir save patį. Avicenna gnoseologijos teorijoje išsaugo žmogaus sielos dvasingumą, kuris siejamas su intelektiniu darbu ir kūryba.

ĮVADAS

1130 m. Toledo arkivyskupas Rai- Nasr) Avicennos (Abu Ali al-Husayn Ibn
mondas nurodė išversti Al Farabio (Abu Sina) ir Al Gazalio (Abu Hamid) veika-

RAKTAŽODŽIAI: Avicenna, siela, gnoseologija, kosmologija, substancija, intelektas.

KEY WORDS: Avicenna, soul, epistemology, cosmology, substance, intellect.

lus į lotynų kalbą. Netrukus Tolede susikūrė vertėjų grupė, kuri ne tik vertė arabų mąstytojų darbus, bet ir rašė jiems komentarus. Kūrybinį Avicennos palikimą į Kastilijos kalbą XII a pirmasis pradėjo versti Toledo arabakalbis žydas Ibn Daud, o krikščionis Domininkas Gondisalvi iš Kastilijos kalbos – į lotynų kalbą. Kaip pažymi Alain de Libera, „Lotynų viduramžiai pirmąją ir tikrąją musulmoniško mąstymo įtaką patyrė per Avicenną: tas autorius ne tik supažindino Vakarų su protu, su jo profanišku naudojimu, žodžiu, ne tik su mokslu, bet ir su religiniu racionalumu, labai tiksliu racionalumu, pirmąkart ir griežtai skirtu tarnauti monoteistinei religijai.“¹

Kontempliatyvusis mąstytojas, parašęs apie 450 kūrinių², suvaidino svarbų vaidmenį perduodamas graikų mokslą ir filosofiją lotyniškai kultūrai. Filosofijai skirti enciklopedinio pobūdžio Avicennos traktatai, kaip *Gydymo knyga* (*Kitāb al-Šifā*), *Gelbėjimo knyga* (*Kitāb al-najāt*), *Nurodymų ir pamokymų knyga* (*Kitāb al-ishārāt wa al-tanbīhāt*), *Žinių knyga* (*Dānišnāma*)³, prisidėjo prie scholastikos formavimosi. Pamatinė aštuoniolikos tomų enciklopedinė filosofijos *summa*, kitaip ta-

riant, traktatas *Gydymo knyga*, perteikia aristoteliškos mokslų sistemos visumą. Sudaro keturios dalys: logika, fizika, matematika ir metafizika. Traktatas padėjo viduramžių mąstymui atverti naujas dimensijas. Kaip pastebi Rémi Brague, Avicenna, papildydamas Aristotelio mokymą neoplatonikų idėjomis, „tai darė, palikdamas savo paties genialumo žymę, šį tą esmiškai originalaus <...>, kad musulmoniškuose Rytuose aristotelizmas tiesiog virto avicenzizmu“⁴.

Gydymo knygos fizikai skirtoje dalyje, kurią scholastai apibrėžė terminu *Sufficiencia*, Avicenna nuodugniai atskleidė natūrfilosofijos bendruosius principus: mokymą apie materiją ir formą, judėjimą, laiką ir erdvę, begalybę ir baigtinumą, tikrovės daiktų ir reiškinių atsiradimo ir nykimo teoriją; apibendrina mineralogijos ir meteorologijos, botanikos ir zoologijos mokslo pasiekimus. *Sufficienciae* VI knygoje *Apie sielą*, kuri apie 1126–1150 m. Domininko Gondisalvi⁵ buvo išversta į lotynų kalbą, Avicenna išdėstė sielos teoriją, kuri paremta gilia psichologine ir gnoseologine analize. Šia sielos teorijos analize autorius siekė įtvirtinti laisvo ir tobulo žmogaus idėją.

SIELOS ANATOMIJA

Avicennai, kaip ir Aristoteliui, rūpėjo, kas yra siela ir koks būtų pats bendriausias jos apibūdinimas. Išėitęs tašku jis pasirinko Aristotelio teiginį, jog „siela yra gamtos organinio kūno pirminė aktualybė [entelechija]“⁶, pridurdamas, kad ji „yra neabejotinai augalo ir gyvūno, turinčio tam tikrą konsistenci-

ją, būties priežastis“⁷. Vadinasi, Avicenna įtvirtina Aristotelio idėją, kad siela yra organinio kūno forma, o tai reiškia, kad siela ir kūnas organiškai sudaro nedalomą visumą. Pritardamas Aristotelio teiginiui, kad „nėra reikalo svarstyti ar kūnas ir siela yra tas pats dalykas, lygiai kaip ir negalima tapatinti vaško su

įspaustu jame antspaudu arba apskritai kokio nors daikto materijos su tuo daiktu, kurio materija ji yra“⁸, Avicenna siūlo sielos anatomijos tyrimą pradėti nuo jos buvimo įrodymo, o vėliau – stebėti ir analizuoti kūnus, „kurie jaučia ir savavališkai juda, arba <...>, kurie maitinasi, auga ir gimdo į save panašius“⁹.

Sielos buvimo įrodymui Avicenna pasitelkia teiginį, kad *siela yra daikto būties priežastis*. Sielos esmė, pasak jo, „nėra kūnas, o dalis gyvūno arba augalo; jina yra forma, arba panaši į ją, arba užbaigimas“¹⁰. Avicenna, kaip ir Aristotelis, sielos dinaminę veiklą apibrėžia kaip galią ir priduria, „kad galima taip pat ir kita prasme ją [sielą] vadinti galia, priklausomai nuo jos santykio su kai kuriomis juslinėmis ir protinėmis formomis, kurias ji priima“¹¹. Be to, jis pažymi, kad analogiškai sielą galime vadinti forma, priklausomai nuo materijos, kurioje ji įsikūnijo. Sielos įsikūnijimas materijos elementų mišinyje suteikia jai augalinę arba gyvulinę substanciją. Materijos elementų mišinio proporcingumas turi įtakos didesnei pusiausvyrai ir subtilumui, todėl toks mišinys pasirengia priimti aukštesniąją sielos galią, t.y. žmogiškąją sielą.

Augalinė siela, pasak Avicennos, yra „pirmasis natūralaus organinio kūno užbaigimas tokiu laipsniu, koku jis dauginasi, auga ir maitinasi“¹². Augalinės sielos maitinančioji galia „maitindama atstato tai, kas jau suiro. Augimo galia didina pagrindinių organų substanciją į ilgį, plotį ir gylį <...>. O dauginimosi galia suteikia materijai tam tikro daikto formą; ji atskiria nuo kūno tokią dalį, kurioje yra jo įgyta galia ir kuri atlieka savo

veiksmus, kai yra medžiaga ir vieta, pasirengusios priimti galios veiksmą“¹³.

Gyvulinę sielą, kuri yra „toks pirmasis natūralaus organinio kūno užbaigimas, kai suvokiama atskirybė ir atliekami savavališki judesiai“¹⁴, Avicenna analizuoja pagal judinimo ir suvokimo galias¹⁵. Judinimo galia savo ruožtu skirstoma į dvi rūšis: skatinančiąją, kuri turi skatinimo pradą, ir veikiančiąją, kuri turi veikimo pradą. Judinimo galia, Avicennos požiūriu, kaip skatinimo pradą, yra troškimo galia. Ši galia gali reikštis kaip aistra, verčianti kūną siekti malonumo, arba kaip pyktis, kuris „skatina kūną tokiam judėjimui, kuriuo priverčia kūną atsakyti žalingų ir pragaištingų dalykų ir su jais kovoti“¹⁶. Judinimo galia, kuri kaip veikiantysis pradą yra sukonzentruota nervuose ir raumenyse, tam tikra trajektorija skatina kūno judėjimą.

Suvokimo galią Avicenna skirsto į išorinę ir vidinę. Išorinė suvokimo galia skleidžiasi aštuoniais pojūčiais: penki pojūčiai bendri gyvūnams ir žmonėms, o likusieji trys – skirtingi. Prie bendrų pojūčių Avicenna priskiria regėjimą, klausą, uoslę, skonį ir lytėjimą. Regėjimas, pasak Avicennos, atspindi „formą kūno, kuris turi spalvą, perduodama per aktualiai skaidrius kūnus į lygių kūnų paviršius“¹⁷. Klausą savo galia suvokia formą, kurią perduoda oro virpesiai ir tuos virpesius patiriantis kūnas. Uoslės galia suvokiamas kvapas, esantis „ore dėl to, kad oras, veikiamas vieno ar kito kvepiančio kūno, keičiasi“¹⁸. Skonio galia padeda suvokti „tirpstantį kūnų skonį, kuris susiliečia su liežuviu ir susimaišo su malonių skysčiu, turin-

čiu besikeičiantį mišinį“¹⁹. Gana plati lytėjimo galių amplitudė. Ji padeda atskirti šilumą nuo šalčio, drėgnumą nuo sausumo, kietumą nuo minkštumo bei grubumą nuo lygumo.

Likusieji trys pojūčiai siejami su vidinėmis suvokimo galiomis: vienos iš šių galių suvokia ir veikia, o kitos tik suvokia, bet neveikia. Vidinių galių dėka yra suvokiamos juntamų daiktų formos arba juntamų daiktų idėjos. Avicennos tvirtinimu, „Skirtumas tarp formos suvokimo ir idėjos suvokimo yra tas, kad forma suvokiama vienu metu tiek vidiniu pojūčiu, tiek išoriniu; tik iš pradžių ji suvokiama išoriniu pojūčiu, kuris po to perduoda ją vidiniam“²⁰. Ši teiginį Avicenna aiškina pavyzdžiu, kaip avis suvokia vilką. Pradžioje avis išoriniais pojūčiais suvokia vilko formą pagal jo kontūrus ir spalvą. Tokį suvokimo vaizdą ji perkelia į vidinius pojūčius, kad jos siela galėtų suvokti vilko idėją, verčiančią avį bijoti vilko ir nuo jo bėgti. Šiuo pavyzdžiu Avicenna ne tik išskiria pirmą ir antrinį suvokimo būdus, bet tuo pačiu pateikia daikto formos ir daikto idėjos apibrėžimus. Daikto formą Avicenna apibrėžia tokiu principu, kad daiktas arba reiškinys pirmiau suvokiamas išoriniu pojūčiu, o vėliau perkeliama į vidinę suvokimo galią. Tai, kas suvokiama tik vidine galia be išorinio pojūčio, Avicenna pavadina daikto idėja.

Kaip ir Aristotelis²¹, šeštąjį pojūtį Avicenna apibūdina kaip galią, kuri gyvūnuose reiškiasi per juslinius vaizdinius, o žmoguje ši galia siejama su maštomaisiais vaizdiniais. Septintąjį pojūtį Avicenna sieja su nuovoka, lotynų scholastų vadinama *aestimatio*, kuri gyvū-

nuose pasireiškia įgimtu instinktu, o žmogų maštomųjų vaizdinių ir sprendimų dėka verčia rinktis tam tikrus veiksmus ir poelgius. Aštuntąjį pojūtį Avicenna traktuoja kaip išsaugojimo ir prisiminimo galią. Ši galia išsaugo sieloje tuos vaizdinius, kurie kyla iš nuovokos. „Išsaugojimo galios santykis su nuovokos galia toks pat, kaip ir vadinamosios suvokimo galios santykis su bendru pojūčiu, o nuovokos galios santykis su idėjomis toks pat, kaip ir vadinamosios vaizduotės galios santykis su pojūčiais suvokiamomis formomis.“²²

Avicenna, norėdamas atskleisti laipsnišką perėjimą nuo suvokimo galių, kurios būdingos gyvūnams, prie žmogaus protinės veiklos, ypatingą dėmesį skiria nuovokai, kuri „suvokia pojūčiais nesuvokiamas idėjas, kurios egzistuoja atskiruose juntamuose daiktuose“²³. Artūro Sagadejevo pastebėjimu, Avicennos pavyzdyje apie avį yra atskleidžiama tai, kad „suvokimas (*mutatis mutandis*) būdingas ne tik racionalioms, bet ir žemėnėms žmogaus sielos pažintinėms galioms, einančioms iki pat juslių.“²⁴ Toks bendras žmonių ir gyvūnų suvokimo gebėjimas, pasak Avicennos, rodo, kad tiek žmonėms, tiek ir gyvūnams yra būdingi menai. Knygoje *Apie sielą* jis teigia, kad ne tik žmogus užsiima menais, bet „ir kitos gyvos būtybės, ypač paukščiai, jau nekalbant apie bites, įvaldę menus, nes jie stato būstus. Vis dėlto, tai liudija ne apie kūrybingumą ir protą, bet greičiau apie instinktą ir priverstinį būtinumą. Todėl pas jas [gyvas būtybes] jie [menai] vienodi, tik pasiskirstę pagal rūšis. Daugelis gyvūnų menų yra skirti jų būvio išlaikymui ir rūšinių poreikių patenkini-

mui. Daugelis menų, kuriais užsiima žmogus, skirti individualiems poreikiams, ir daugelis – užtikrinti pačiam individui laimingą gyvenimą.²⁵ Remiantis tokiu Avicennos samprotavimu, galime teigti, kad gyvūnų nuovokos galia siejama su rūšiniu išlikimu, o žmoguje ši galia aktualizuoja intelektualinę veiklą, nes žmogaus siela yra „toks pirmasis natūralaus organinio kūno užbaigimas, kai veiksmai atliekami, sąmoningai pasirenkant ir apsvarstant, ir kai suvokiama bendrybė“²⁶. Apibūdindamas žmogaus sielos galias, pasak Sagadejevo, Avicenna pastebi, kad „panašiai kaip augalo siela be savo savitos veiklos atlieka veiksmus, būdingus mineralams, neorganiniams kūnams, kaip gyvūno siela be savo veiklos atlieka ir augalinės sielos funkcijas, taip ir žmogaus siela, vykdydama grynai racionalią veiklą, kartu atlieka funkcijas, būdingas išvardytoms galioms“²⁷, t.y. augalinei ir gyvulinei sieloms. Tokia sielos galių samprata leido Avicennai prieiti prie išvados, kad gyva esybė turi „pagrindą, kurio instrumentais yra visos šios galios. Šis pagrindas nėra kūnas, o kiekviena kūno dalis yra instrumentas, tarnaujantis vienam dalykui. Taigi šis pagrindas yra gyvos būtybės siela ir tai jos galios, kuriomis ji gyvena.“²⁸

Žmogaus siela, pasak Avicennos, yra substancija ir turi dvi galias: suvokian-

čiąją ir veikiančiąją. Suvokiančiąją galią Avicenna skiria į mąstančiąją ir praktinę. Kaip mąstančiosios galios pavyzdį Avicenna pateikia žinojimą, kad Dievas yra vienas. Praktinę žmogaus galią apibūdina kaip žinojimą, kad negalima engti kito. Pirmasis pavyzdys nesiejamas su konkrečia veikla, o antrasis – atspindi tam tikrą poelgį. Praktinis suvokimas gali būti bendras arba individualus. Individualų praktinį suvokimą Avicenna nusako tokiu pavyzdžiui, kad *draudžiama mušti šį žmogų*. Individualų suvokimą turi ne tik suvokiančioji, bet ir veikiančioji galia. Veikiančioji galia atspindi ir išreiškia žmogaus norą, kuris motyvuotas gera ir naudinga paskata. Tokios paskatos ugdo žmogaus dorines savybes, moralines kategorijas bei sąvokas ir žadina refleksiją. Veiksmo ar poelgio paskata žmoguje gali kilti ir iš pagiežos, kuri, pasak Avicennos, kyliš gyvulinės sielos galios. Todėl jis tvirtina, kad „žmogaus siela turi du veidus: vienas veidas nukreiptas į viršų, į savo tikrąją vietą, kitas veidas nukreiptas į šį pasaulį“²⁹. Praktinė veiklos galia nukreipta į šį pasaulį, o suvokimo galia nukreipta į viršų, transcendencijos link.

Žmogaus sieloje Avicenna ypač akcentuoja protingąją jos dalį, kuri, susiedama praktinę ir mąstymo galias, gali pažinti savo tikrąją prigimtį.

PROTINGOJI SIELA

Protingąją žmogaus sielą Avicenna apibūdina kaip dvasinę substanciją, kuri savo esatį įgijo iš dešimtosios, pačios žemiausios, inteligencijos.³⁰ Protingąją žmogaus sielą „užbaigiama protingų

substancijų esaties seka“³¹. Kadangi žmogaus protingoji siela yra paskutinė inteligencija ir turi jungtį su materialiu kūnu, tai jos „tobulėjimui reikalinga kūniškų organų pagalba ir ryšiai su aukštes-

niais esiniais³². Pagal spekuliatyvų suvokimą protingąją sielą Avicenna skirsto į tris lygmenis. Pirmajame lygmenyje protingoji siela, būdama pasiruošimo būsenos, geba priimti mąstomąjį vaizdinį. Šią sielos būseną Avicenna apibrėžia kaip materialųjį arba potencialųjį protą.

Antrasis lygmuo pasiekiamas, kai materialusis protas dvejopai priima suvokinį. Pirmuoju atveju suvokinys Avicenna yra apibrėžiamas kaip tikrasis pirminis, kurio suvokimas priklauso daikto arba reiškinio substancijai, o antruoju atveju suvokinys jau yra žinomas ir protu priimamas iš išpročio. Antrąjį sielos lygmenį pagal suvokimo laipsnį Avicenna vadina praktiniu protu.

Trečiajame lygmenyje protas suvokia įgytąjį suvokinį, todėl jis apibrėžiamas kaip veikiantysis protas.

Šio suvokinio struktūra, kuris sieloje sukonstruojamas visais trimis proto lygmenimis, Avicenna yra vadinama įgytu protu. Įgytasis protas „atsiranda dėka viduriniųjų prielaidų, apibrėžimo ir rūšinio skirtumo“³³. Priešingai įgytam protui, praktinis protas gali būti netiesioginis ir neįgytas. Įgytojo proto suvokiniai, pasak Avicenna, negali būti priimami kūnišku organu ir kūniška jėga, kaip jusliniai suvokiniai.

Išanalizavęs proto lygmenis, Avicenna aptaria mąstymo galią. Jis tvirtina: „Mąstymo galia paprastai gauna išspūdzį iš bendrųjų, nuo materijos atsijusių, formų. <...> Su minėtomis formomis ši mąstymo galia turi įvairių ryšių, nes tai, kas turi ypatybę kažką paimti, priima jį kartais potencialiai, o kartais aktualiai.“³⁴

Potencialią proto galią Avicenna apibūdina per *buvusį* ir *būsimą* polinkį tri-

mis prasmėmis. Potenciją jis apibrėžia kaip bendrą polinkį, „dėl kurio niekas netampa aktualus ir neatsiranda nieko, kas ką nors galėtų padaryti aktualu“³⁵. Taigi pirmoji potencija Avicennai yra potencija apskritai arba materialioji potencija, kuri sutampa su materialiuoju arba potencialiuoju protu. Šį teiginį jis grindžia tuo, kad materialų protą turi kiekvienas individas, o *materialia* galia „ji vadinama tik todėl, kad yra panaši į polinkį pirmosios materijos, kuri, būdama kiekvienos formos substratas, ne savime turi tam tikrą formą“³⁶.

Antrąją prasme Avicenna potenciją apibrėžia kaip tokį polinkį, „kai koks nors daiktas realizuoja tik tai, kas jam padeda tapti aktualiam be jokio tarpininko“³⁷. Šią potenciją jis pavadina galima potencija arba patirtimi. Šioje stadijoje „mąstymo galia jau turi pirmuosius protinio suvokimo objektus, nuo kurių ir per kuriuos prieina iki antrųjų protinio suvokimo objektų“³⁸. Tarpinį proto perėjimą iš materialios į aktualią būseną, Avicenna vadina valdančiuoju protu, kadangi pirmoji potencija daikto neatpažįsta, o valdantysis protas daiktą ne tik atpažįsta, bet ir siekia jį tirti aktualioje būsenoje. Galimą potenciją, arba patirtį, jis prilygina aktualios būsenos protui, todėl „kad jis [protas], kai nori pažįsta, neapsisunkindamas įgijimu iš išorės, nors jį proto, einančio paskui jį, atžvilgiu galima būtų pavadinti ir potencialios būsenos protu“³⁹.

Trečiają prasme potenciją Avicenna apibūdina kaip polinkį, kuris įgyvendinamas tam tikru įrankiu. Polinkis su įrankiu „yra toks tobulas, kad jis gali pa-

sidaryti aktualus bet kada⁴⁰. Tokią potenciją jis vadina patirtimi arba potencijos realizavimu. Potencijos realizavimą jis apibūdina per mąstymo galios santykį su atsietomis formomis, kurios „gali būti aktualaus pobūdžio apskritai, ir kaip tik tada, kai protu suvokiama forma yra prote, o šis ją tiria aktualiai ir aktualiai ją suvokia, suvokdamas ir tai, kad jis aktualiai ją suvokia“⁴¹. Tokiu psichologiniu mechanizmu funkcionavimu, kada protas iš potencialios būsenos pereina į aktualią, jis apibrėžia įgytojo proto

sampratą. Įgytajame prote, pasak Avicennos, „atsispindi tam tikra rūšis formų, gaunamų iš to proto. Taigi pasirodo, jog tos formos gaunamos iš išorės.“⁴²

Išanalizavęs proto potencijų prasmes ir susiejęs jas su mąstymo galiomis, Avicenna tai apibūdina kaip mąstantįjį arba įgytąjį protą, kuris „vainikuoja gyvųjų būtybių giminę ir į ją įeinančių žmonių rūšį“⁴³. Taip suprastos Avicennos mąstymo galios ir jų aktyvumas, pasak A. Liberos, yra ne kas kita, kaip sielos augimas būtyje.⁴⁴

MĄSTYMAS – INTELEKTINĖ SIELOS VEIKLA

Protingoji siela turi gebėjimą mąstyti apie universalijas, tačiau, skirtingai negu kitos inteligencijos, ji nesugeba pati iš savęs vykdyti intelektualinės veiklos. Jos gebėjimas mąstyti, kaip pastebi Meryem Sebti, „yra potencija, kuriai aktualizuoti būtinas veikiantysis intelektas“⁴⁵.

Veikiantysis intelektas su protingąja siela susijungia psichinių procesų pagalba (vaizduotė, atmintis ir kt.). Kaip ir Aristotelis, Avicenna remiasi postulatu, kad visa, kas potencialu, pereina prie veiksmo tik skatinant veikiančiam pradui: „Žmogaus siela visų pirma pažįstama iš potencijos, o po to iš jos veikimo. Visa, kas nuo potencialumo pereina prie veiksmo, yra skatinama veikiančiosios priežasties, kuri verčia atlikti tokį perėjimą. Taigi čia esama priežasties, kuri mūsų sielas paskatina nuo potencialumo pereiti prie veiksmo, ir tai yra ta priežastis, kuri teikia mąstymo formas, o tai yra ne kas kita kaip veikiantysis intelektas.“⁴⁶ Taigi tam, kad žmo-

gaus protingoji siela galėtų susijungti su veikiančiuoju intelektu, jai reikalingas juslumas, kurį ji pasiekia per kūną.

Avicennai žmogus – tai siela, o siela – tai *Aš*, kuriame koncentruojasi kognityvinės, emocinės, intelektinės ir juslinės sferos. Jų pagalba žmogus suvokia savo būties vientisumą, o „suvokimas laiduoja žmogiškosios patirties tęstinumą ir individo tapatumą per visą jo egzistenciją“⁴⁷.

Kaip jau buvo aptarta, žmogaus siela vykdydama intelektualinę veiklą, atlieka dvi funkcijas: praktinio proto sfera orientuota į kūną, o spekuliatyvaus proto sfera nukreipta į suvokinių kontempliaciją. Per spekuliatyvinę veiklą protingoji siela gręžiasi į atskirtąsias substancias, t.y. į veikiantįjį intelektą, iš kurio priima protu suvokiamas formas ir jas talpina savyje. Taigi Avicennos noetika, t.y. jo suvokinių teorija, yra lemta sąsajos tarp žmogaus protingosios sielos ir išorinio veikiančiojo intelekto. Žmogiškoji siela, apšviesta veikiančiojo inte-

lekto, geba suvokti formas, kaip objektus, atskirtus nuo jų esmės.

Mąstymo procese Avicenna ne tik išskiria intelektą, mąstymo objektą ir mąstymo subjektą, kurie iš esmės skiriasi vienas nuo kito, bet pastebi ir tai, jog siela turi gebėjimą mąstyti apie save pačią. Siela, mąstydamą apie save, tuo pačiu metu yra ir intelektas, ir mąstymo subjektas, ir mąstymo objektas. Pirmiausia, pasak Avicennos, „kas išsiskiria žmogaus prote, tai įsivaizduojamų formų ir akcidenčių savybių esmė, o taip pat tai, kuo šios formos yra panašios ir

kuo jos skiriasi“⁴⁸. Formų panašumą arba skirtingumą protas geba nustatyti pagal jų atitikimą esinio idėjai. Be to, protas geba iš vienio idėjos kurti daugį ir tuo pačiu daugį transformuoti į vienio idėją. Ši teiginį Avicenna iliustruoja Zeido ir Amro pavyzdžiu, kai jie abu išreiškia ir bendrą žmogiškumo sąvoką, ir tuo pačiu jie yra individualybės kaip Zeidas ir Amras.

Avicennos gnoseologinėje teorijoje mąstymas, kaip pasinėrimas į save, yra dvasinė privilegija, kuri leidžia žmogui pažinti save, kitą ir supančią būti.

POST SCRIPTUM

Protingoji žmogaus siela Avicennos kosmologijoje emanuoja iš paskutinės inteligencijos, o intelektualinis mąstymas, kaip kūrybinis aktas, kyla iš judėjimo, kuris skatina sielą atsigręžti į jos Kūrė-

ją. Protingosios sielos dėka žmogus yra laisva būtybė, nes dėl savo gebėjimo mąstyti priklauso protu suvokiamam pasauliui, kurio ištakos – absoliuti Dievo laisvė.

Literatūra ir nuorodos

¹ Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*. Iš prancūzų k. vertė B. Demkutė, S. Makselienė ir kitai. – Vilnius: Logos, 2001, p. 71.

² Žr.: М. Н. Болтаев. *Абу Али ибн Сина – великий мыслитель, ученый энциклопедист средневекового Востока*. – Москва: Сампо, 2002, с. 88–89.

³ Žr.: Alain de Libera. *La philosophie médiévale*. – Paris: PUF, 1998, p. 112.

⁴ Rémi Brague. *Ekscentriškoji Europos tapatybė*. Iš prancūzų k. vertė R. Matuzevičiūtė, K. Kazakevičiūtė. – Vilnius: Aidai, 2001, p. 102.

⁵ Žr.: Alain de Libera. *Albert le Grand et la philosophie*. – Paris: VRIN, 1990, p. 112.

⁶ Aristotelis. *Apie sielą*. Iš graikų k. vertė V. Sezemanas. // Aristotelis. *Rinkiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 347.

⁷ Ибн Сина. *Книга о душе*. С арабского языка перевел А. Л. Хромов. // Ибн Сина. *Избран-*

ные философские произведения. – Москва: Наука, 1980, с. 401.

⁸ Aristotelis. *Apie sielą*, p. 347.

⁹ Ибн Сина. *Книга о душе*, с. 385–386.

¹⁰ Ten pat, с. 386–387.

¹¹ Ten pat, с. 387.

¹² Abu Alis Ibn Sina. *Gelbėjimo knyga*. Apie sielą. Iš rusų k. vertė L. Valkūnas. // *Filosofijos istorijos chrestomatija*. *Viduramžiai*. Sudaryt. Br. Genzelis. – Vilnius: Mintis, 1980, p. 235.

¹³ Ten pat, p. 234.

¹⁴ Ten pat, p. 235.

¹⁵ Žr.: Ибн Сина. *Книга о душе*, с. 410.

¹⁶ Abu Alis Ibn Sina. *Gelbėjimo knyga*. Apie sielą, p. 235.

¹⁷ Ten pat, p. 236.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat, p. 237.

- 21 Žr.: Aristotelis. Apie sielą. Vertimas iš graikų k. V. Sezemano. // Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 401.
- 22 Abu Alis Ibn Sina. *Gelbėjimo knyga. Apie sielą*, p. 238.
- 23 Ten pat.
- 24 A. B. Сагадеев. *Ибн-Сина (Авиценна)*. – Москва: Мысль, 1985, с.118.
- 25 Ибн Сина. *Книга о душе*, с. 474.
- 26 Abu Alis Ibn Sina. *Gelbėjimo knyga. Apie sielą*, p. 235.
- 27 A. B. Сагадеев. *Ибн-Сина*, с. 119.
- 28 Ибн Сина. Книги знания. Физика. С фарсидари языка перевел А. Богоутдинов. // Ибн Сина. *Избранные философские произведения*. – Москва: Наука, 1980, с. 215.
- 29 Ten pat, p. 215.
- 30 Žr.: Dalia Marija Stančienė. Lotyniškasis avicenizmas. // *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos VI*. Sudaryt. A. Andrijauskas. – Vilnius: KFM, 2007, p. 417–418.
- 31 Ибн Сина. Указания и наставления. С арабского языка перевел М. Диноршоев. // Ибн Сина. *Избранные философские произведения*. – Москва: Наука, 1980, с. 351.
- 32 Ten pat.
- 33 Ибн Сина. *Книги знания. Физика*, с. 217.
- 34 Abu Alis Ibn Sina. *Gelbėjimo knyga. Apie sielą*, p. 240.
- 35 Ten pat.
- 36 Ten pat.
- 37 Ten pat.
- 38 Ten pat.
- 39 Ten pat, p. 241.
- 40 Ten pat, p. 240.
- 41 Ten pat, p. 241.
- 42 Ten pat.
- 43 Ten pat.
- 44 Žr.: Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*, p. 88.
- 45 Meryem Sebti. *Avicenne. L'âme humaine*. – Paris: PUF, 2000, p. 92.
- 46 Ибн Сина. *Книга о душе*, с. 495.
- 47 Meryem Sebti. *Avicenne. L'âme humaine*, p. 93.
- 48 Ибн Сина. *Книга о душе*, с. 496.